

Om tabel 5 (som Matthiessen omtaler s. 221-22) gælder ligesom for tabel 7 at den er anført som indicium, ikke som bevis.

Vigtigere er i mine øjne tabel 6. De tal der vises er jo mine foran omtalte alternative frugtbarhedsrater. Først må jeg indrømme, i lys af Matthiessens bemærkninger, at min basisperiode (1870-79) var uheldigt valgt for så vidt som den – til forskel fra de fleste andre mulige basisperioder – giver et misvisende højt tal for aldersgruppen 40-44. Imidlertid er det ikke min sammentrækning af oplysningerne i tabel 6 der er afgørende, men selve tabellen i dens helhed, og jeg synes at man vanskeligt kan betragte disse tal uden at konkludere at man, bortset måske fra aldersgruppen 40-44, ikke kan slutte noget om hvilke generationer der indvarsler fødselsbegrænsningen for de forskellige aldersklasser. (Forspaltens periodeangivelser kan jo uden videre transformeres til en angivelse af generationer for hver kolonne).

Jeg går forbi spørgsmålet om et »toppunkt« for den ægteskabelige frugtbarhed. Skønt det må melde sig med fornyet styrke for den der betragter Matthiessen's figur 11.1.a., kan jeg dog være enig i at det er mindre vigtigt i forhold til afhandlingens hele sigte.

Vielsesstatistikens udnyttelse

Til slut nogle ord om anvendelsen af vielsesstatistikken i fremtidigt arbejde. Det glæder mig at Matthiessen giver udtryk for interesse herfor, og jeg er da ganske enig i at der er brug for megen afpudsning. Mine beregninger skulle blot dække det for mit bestemte formål strengt nødvendige og være overkommelige for een mand med papir og blyant. Med bedre personlige og maskinelle hjælpemidler kan man sikkert hurtigt komme langt videre og let løse de problemer der opstår hen imod århundredets slutning.³ Jeg ser ingen mulig konkurrence mellem et sådant meget begrænset stykke arbejde med vielsesstatistikken og det mere langsigtede og omfattende arbejde med anvendelse af ny teknik på kirkebogs-materialet som vi alle ønsker fremmet.

II Af P. C. Matthiessen

Som afslutning på diskussionen vil jeg i det følgende ganske kortfattet kommentere Boserup's gensvar.

Ad terminologien. Først et par bemærkninger om den demografiske terminologi, specielt m.h.t. brugen af ordene fertilitet og frugtbarhed. Jeg er helt enig med Boserup om, at man skal undgå *unødvendige* fremmedord i terminologien. Denne linie er også fulgt såvel i Danmarks Statistik som ved undervisningen i demografi. Man anvender f.eks. ordet dødelighed og ikke mortalitet, vandringer og ikke migration, vielsestavle og ikke nuptialitetstavle osv. Da ordet frugtbarhed derfor for ca. 5 år siden blev erstattet af ordet fertilitet i de officielle publikationer fra

3. Om fejl i 1860-tællingen har jeg fremsat en formodning og begrundet den efter bedste evne. Men jeg må afvise den betragtning at jeg skulle have en bevisbyrde. Min formodning må vel stå til troende indtil nogen (forhåbentlig) finder en bedre forklaring. Forresten, hvis blot vi for hvert af de to enkeltår 1860 og 1870 havde antallet af fødsler ved mødre i alderen 20-24 år kunne min formodning nok afkræftes eller bekræftes med stor sikkerhed. Men desværre har Danmarks Statistik ikke sådanne tal, og D.S. har venligt skaffet oplyst at de heller ikke findes i Rigsarkivet.

Om tabel 5 (som Matthiessen omtaler s. 221-22) gælder ligesom for tabel 7 at den er anført som indicium, ikke som bevis.

Vigtigere er i mine øjne tabel 6. De tal der vises er jo mine foran omtalte alternative frugtbarhedsrater. Først må jeg indrømme, i lys af Matthiessens bemærkninger, at min basisperiode (1870-79) var uheldigt valgt for så vidt som den – til forskel fra de fleste andre mulige basisperioder – giver et misvisende højt tal for aldersgruppen 40-44. Imidlertid er det ikke min sammentrækning af oplysningerne i tabel 6 der er afgørende, men selve tabellen i dens helhed, og jeg synes at man vanskeligt kan betragte disse tal uden at konkludere at man, bortset måske fra aldersgruppen 40-44, ikke kan slutte noget om hvilke generationer der indvarsler fødselsbegrænsningen for de forskellige aldersklasser. (Forspaltens periodeangivelser kan jo uden videre transformeres til en angivelse af generationer for hver kolonne).

Jeg går forbi spørgsmålet om et »toppunkt« for den ægteskabelige frugtbarhed. Skønt det må melde sig med fornyet styrke for den der betragter Matthiessen's figur 11.1.a., kan jeg dog være enig i at det er mindre vigtigt i forhold til afhandlingens hele sigte.

Vielsesstatistikens udnyttelse

Til slut nogle ord om anvendelsen af vielsesstatistikken i fremtidigt arbejde. Det glæder mig at Matthiessen giver udtryk for interesse herfor, og jeg er da ganske enig i at der er brug for megen afpudsning. Mine beregninger skulle blot dække det for mit bestemte formål strengt nødvendige og være overkommelige for een mand med papir og blyant. Med bedre personlige og maskinelle hjælpemidler kan man sikkert hurtigt komme langt videre og let løse de problemer der opstår hen imod århundredets slutning.³ Jeg ser ingen mulig konkurrence mellem et sådant meget begrænset stykke arbejde med vielsesstatistikken og det mere langsigtede og omfattende arbejde med anvendelse af ny teknik på kirkebogs-materialet som vi alle ønsker fremmet.

II Af P. C. Matthiessen

Som afslutning på diskussionen vil jeg i det følgende ganske kortfattet kommentere Boserup's gensvar.

Ad terminologien. Først et par bemærkninger om den demografiske terminologi, specielt m.h.t. brugen af ordene fertilitet og frugtbarhed. Jeg er helt enig med Boserup om, at man skal undgå *unødvendige* fremmedord i terminologien. Denne linie er også fulgt såvel i Danmarks Statistik som ved undervisningen i demografi. Man anvender f.eks. ordet dødelighed og ikke mortalitet, vandringer og ikke migration, vielsestavle og ikke nuptialitetstavle osv. Da ordet frugtbarhed derfor for ca. 5 år siden blev erstattet af ordet fertilitet i de officielle publikationer fra

3. Om fejl i 1860-tællingen har jeg fremsat en formodning og begrundet den efter bedste evne. Men jeg må afvise den betragtning at jeg skulle have en bevisbyrde. Min formodning må vel stå til troende indtil nogen (forhåbentlig) finder en bedre forklaring. Forresten, hvis blot vi for hvert af de to enkeltår 1860 og 1870 havde antallet af fødsler ved mødre i alderen 20-24 år kunne min formodning nok afkræftes eller bekræftes med stor sikkerhed. Men desværre har Danmarks Statistik ikke sådanne tal, og D.S. har venligt skaffet oplyst at de heller ikke findes i Rigsarkivet.

Danmarks Statistik, skete det efter meget omhyggelige overvejelser. Der var to argumenter. For det første for at undgå de misforståelser, som ofte gjorde sig gældende hos den almindelige læser, fordi ordet frugtbarhed ledte tanken hen på noget fysiologisk. For det andet fordi adskillige dyberegående fertilitetsanalyser nødvendiggør en sondring mellem den faktiske formering (fertilitet) og den potentielle formering (frugtbarhed). Som det er klart demonstreret af de amerikanske fertilitetsundersøgelser, er de faktiske børnetal, også i lande med lav fertilitet, i betydelig grad bestemt af omfanget af den fysiologiske frugtbarhed. Ved den undersøgelse, som nu gennemføres ved et samarbejde mellem Danmarks Statistik, Sundhedsstyrelsen og Socialforskningsinstituttet, vil begge begreber indgå, hvorfor det er nødvendigt med en terminologi, som er indrettet herpå. På engelsk har man begreberne fertility og fecundity svarende til henholdsvis fertilitet og frugtbarhed på dansk. På fransk modsvares det af begreberne fécondité og fertilité.

Ad nævneren. Diskussionen af, hvad der er hovedintention og bispørgsmål i kapitel 11 kan formentlig bedst afsluttes ved simpelthen at citere, hvad der står i afhandlingens indledningskapitel om kapitel 11 i forbindelse med oversigten over de enkelte kapitlers indhold (s. 27): »By utilizing the information on fertility in and out of wedlock and the marital distribution, chapter 11 aims to evaluate the influence of the marital distribution on the level and decline in fertility. It also looks into the mechanisms of fertility decline and tries to provide evidence for the existence of birth control in Denmark long before the end of the 19th century«.

Så skulle det vist være klart, at der ikke er dækning for den karakteristik af kapitlets indhold, som findes i første afsnit af Boserup's oprindelige indlæg.

Så er der lige en enkelt sætning, som der principielt bør gøres op med. Boserup skriver: »Når Matthiessen erklærer, at disse sluttal (nemlig det gennemsnitlige antal præsterede fødsler pr. 50-årig kvinde i forskellige civilstandsgrupper) er hans hovedintention, så må vi godtage det som et udsagn om hans personlige interesse, men det kan ikke forpligte os andre, som er interesseret også i et mere detaljeret billede af, hvad der skete i forskellige aldersklasser af forskellige generationer i forskellige historiske perioder.« Dette synspunkt er ikke holdbart. Det må ubetinget være forfatteren af et hvilket som helst værk, der foretager fastlæggelsen af, hvad der er hovedintention og bispørgsmål. Det er jo disse ting, som er afgørende for valget af datamaterialer og behandlingen af disse. Læseren bliver nødvendigvis forpligtet i den forstand, at han ikke kan forlange svar på spørgsmål, som ligger udenfor værkets intentioner.

Ad tælleren. På dette punkt tror jeg, at der kan opnås en indsnævring af det område, hvor uenigheden gør sig gældende. Ved f.eks. at anvende generationerne 1.7.1837-1.7.1842 osv. i stedet for generationen 1.1.1840-1.1.1845 osv. opnås en bedre »overlapping« med kvadrater, hvor vi kender antallet af fødsler. Ved en ren fertilitetsanalyse ville det derfor være helt naturligt at stille dem op som alternativer. Men det er blot ikke situationen i det foreliggende tilfælde, fordi afhandlingen også inddrager andre demografiske komponenter, som på grund af datamaterialets karakter gør det mere hensigtsmæssigt at anvende generationerne 1.1.1840-1.1.1845 osv. De forskellige valg af generationer skyldes således ikke principiel uenighed, men hænger sammen med at Boserup kun inddrager

fertilitetskomponenten, medens der i afhandlingen foretages en analyse, som tager hensyn til samtlige demografiske komponenter.

Derimod er vi principielt uenige om Boserup's behandling af f.eks. generationen 1.7.1837-1.7.1842. Jeg kan stadigvæk ikke forstå, hvorfor Boserup vil hæfte en generationsbetegnelse på de periodedata, han anvender. Det gør jo hverken fra eller til i hans analyse. Hvis der skal generationsbetegnelse på, må man indrette sin estimationsmetode derefter og inddrage fertilitetsdata fra hele det tidsrum, som generationen gennemlever i den pågældende aldersklasse.

Ad Hvem begyndte. Her skal jeg indskrænke mig til Westergaard's og Rubin's studie. Det er ikke undgået min opmærksomhed, at Boserup nævner, at dette arbejde er en ren tværseksionsanalyse. Men værket anvendes og tillægges en værdi, som om tabellen fra dette værk viste et reelt spacingmønster. Lad mig give et par eksempler: På side 184 står: »Når PCM siger, at vi først fra 1938 har fødslerne fordelt efter ægteskab skulle han dog have tilføjet, at vi fra årene omkring 1880 har et netop fra hans synspunkt overordentligt vigtigt pionerarbejde af Westergaard og Rubin, som belyser frugtbarhedens afhængighed af bl.a. ægteskabets varighed«. På side 204 findes følgende: »Men det mindse man kan sige om denne statistik er dog, at den er et stærkt yderligere indicium mod forfatterens konklusion om familieplanlægningens begyndelse i de højere aldersklasser«.

Men i gensvaret står der, »at tabellen kun under forenklede forudsætninger kan kaste lys over spørgsmålet om, hvilke aldersklasser der begyndte og hvornår«. Medens den af Boserup omtalte pige med fejltrin nedkom med en lille baby, så kan man vist her tale om et fejltrin, som endte med en abort.

Men lad os fastslå, at vi åbenbart nu er temmelig enige om denne undersøgelses relevans for det pågældende emne og også enige om, hvilken type data, der skal være til rådighed, hvis noget skulle kunne bevise ad denne vej.

Ad vielsesstatistikens udnyttelse. Jeg vil gerne nævne her, at de strukturanalyser af fertiliteten, som professor G. Rasch præsenterede som opponent ex auditorio ved det mundtlige forsvar for afhandlingen er i færd med at blive udstrakt til at omfatte andre demografiske variable, således også vielser og civilstandsstruktur. Resultatet af disse analyser vil være meget vigtige i forbindelse med en udnyttelse af vielsesstatistikken. Lad mig til sidst tilføje, at jeg netop er blevet orienteret om, at demografen Etienne van de Walle (Office of Population Research, University of Princeton) har anvendt den franske vielsesstatistik i det 19. århundrede til at beregne antallet af viede i de forskellige aldersklasser i de franske departementer. Disse beregninger er gennemført i forbindelse med et studie af fertilitetsudviklingen i Frankrig, som vil blive offentliggjort i løbet af kort tid. Disse beregninger er ganske vist ikke udført for at supplere folketællingsoplysningerne, men er foretaget, fordi folketællingerne manglede en fordeling af kvinderne efter civilstand. Men derfor vil de anvendte metoder alligevel være af interesse.

III Af Mogens Boserup

Det foranstående giver kun anledning til to korte bemærkninger:

(1) Andet afsnit under overskriften *Ad tælleren*: Hvorfor dog fastholde at en (såkaldt) generations fødsler i en given aldersklasse skal måles med et tal der